

УДК 821.133.1–312.1=03.161.2

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЗИ МАРСЕЛЯ ПРУСТА (на прикладі романів “Полонянка” та “Содом і Гоморра”)

Мар’яна Лук’янченко

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, 82100*

Синтаксична організація художнього тексту є важливим компонентом стилю як окремого письменника, так і літературно-художнього напрямку загалом. Естетична функція синтаксичних конструкцій в поєднанні з їхнім лексико-стилістичним наповненням полягає в розкритті внутрішнього світу людини, вираженні ідейно-емоційної глибини авторської свідомості та світовідчуття.

Ключові слова: художній текст, синтаксис, синтаксична конструкція, речення, контекст.

Проблема синтаксису в контексті всебічного вивчення й опису мовно-художнього стилю письменника все ще не вирішена у філології й є одним із найважливіших її завдань, що й зумовлює актуальність нашого дослідження. Творчість багатьох письменників значною мірою розглянута з літературознавчих позицій, однак майже не вивчена з огляду на мовностилістичні (зокрема синтаксичні) особливості їхніх творів. Тому наша мета визначена спрямуванням сучасних філологічних досліджень на комплексний підхід до вивчення синтаксичних конструкцій у художньому тексті, що передбачає аналіз цих одиниць у їхній сукупності, а також визначення їхніх семантико-прагматичних і функціональних властивостей в аспекті вираження найважливіших авторських інтенцій.

Предмет дослідження – синтаксичні засоби в романах “Полонянка” та “Содом і Гоморра” Марселя Пруста. Об’єктом дослідження є мовностилістичні особливості художніх творів з ускладненим синтаксисом. Матеріалом дослідження слугували романи “Полонянка” та “Содом і Гоморра” Марселя Пруста. Наукова новизна статті полягає в подальшому розробленні й уточненні моделей семантико-синтаксичного аналізу, виявленні й характеристиці комунікативно-синтаксичних прийомів побудови художнього тексту.

Синтаксис як частина граматики описує правила сполучуваності слів та побудови речень, а також включення речень до утворень вищого порядку, таких як надфразова єдність і текст.

Лінгвостилістична система, всі мовні ресурси художньої прози Марселя Пруста спираються на синтаксичну будову та способи текстотворення, що сприяють розкриттю стилістичного й комунікативного потенціалу мовних одиниць, їхнього естетичного змісту та експресивної семантики.

У лінгвістичних дослідженнях кінця ХХ–початку ХХІ ст. стилістична семантика домінує над формально-граматичним підходом до вивчення синтаксичних одиниць,

а поняття “стилістичний синтаксис” та “експресивний синтаксис” стали важливою частиною теорії мови й лінгвістичного дослідження художнього твору. Науковці зазначають, що саме в синтаксичній будові мови закладені особливо великі можливості для стилістики. Стилістичні особливості синтаксису розглядали в фундаментальних працях Ш. Баллі, В. Виноградов, О. Потебня, О. Шахматов, О. Пешковський, Г. Винокур, Л. Булаховський, І. Білодід та ін. Питаннями синтаксису займалися також О. Александрова, І. Вихованець, Г. Гаврилова, В. Дресслер, Г. Золотова, Н. Новікова, А. Приходько, М. Венгринівська та багато інших. Стилістичний синтаксис і фігури експресивного синтаксису в художніх текстах досліджували Н. Арутюнова, Б. Ларін, В. Ващенко, І. Чередниченко, В. Русанівський, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, М. Пилинський, М. Коцюбинська, В. Чабаненко, Кв. Кожевникова, Г. Солганик, Ю. Малинович та ін. Стилістичні параметри синтаксису художньої прози, а також основні аспекти їхнього аналізу чітко сформульовано й узагальнено в працях С. Єрмоленко, Л. Мацько, І. Білодіда.

Прикметною рисою ідіостилю Марселя Пруста є складний синтаксис, що зумовлено прагненням вмістити в реченні багатство, складність, усі відтінки думки і переживань. Характерними рисами синтаксису М. Пруста є нанизання довгих речень, використання однорідних членів речення, різного роду вставних конструкцій тощо. Ускладнені речення у прустівських романах, де переважає підрядність, подекуди переплетена з сурядністю, треба розглядати як розширені синтаксичні структури, елементи яких, поєднуючись у єдиному ланцюзі, породжують ціле, що не відповідає простій сумі його складових.

Під поняттям *стилістичний синтаксис прози* Марселя Пруста ми розуміємо не просто фіксований, традиційний набір синтаксичних засобів, а сукупність продуктивних і часто вживаних експресивно й емоційно насичених синтаксичних побудов у художньому мовленні письменника, причому ці мовні одиниці забезпечують особливу виразність тексту, створюючи неординарний синтаксичний малюнок текстового полотна і виконують певні стилістичні функції у сприйнятті, розумінні й актуалізації змісту. Проаналізуємо синтаксичні моделі в обраних для дослідження романах Пруста.

Логічна структура французького речення така ж, як і українського. Втім, французьке речення структурно більш незалежне, замкнутіше, ніж українське (завдяки вживанню займенників і їхніх аналогів), однак семантично французьке речення більш залежне від загального контексту, де займенникові елементи уточнюють своє значення в зв'язках з контекстом іншого речення, попереднього чи наступного.

Синтаксична будова французької мови має дві основні, пов'язані між собою риси: 1) аналітичне вираження членів речення; 2) міцний зв'язок синтаксичних груп, злиття зв'язків між елементами речення. Особливу роль відіграють займенники, їхні аналоги та похідні від них, які стали своєрідними “семантико-синтаксичними регуляторами” французького речення [2, с. 91]. За допомогою займенників та їхніх похідних (артиклі, детермінативи) у французькій мові відбувається актуалізація слова, актуалізація членів речення та рухомий смисловий зв'язок між реченнями.

Особлива смислова рухомість характеризує побудови, що мають зовні однакову форму й тому їх називають складнопідрядними **реченнями** [3, с. 5]. **Прийнято розрізняти** три категорії підрядних речень, беручи до уваги характер слова, з яким вони уподібнюються, і функції, які вони виконують у фразі стосовно головного речення:

1) номінативні підрядні речення (*les subordinées substantives*), які уподібнюються з іменниками та відповідають прямим і непрямим додаткам до прикметника або прислівника. Такі підрядні речення найчастіше приєднують до головного речення за допомогою сполучника *que*:

“*Ce fut du reste surtout de ma chambre que je perçus la vie extérieure pendant cette période*” [14, p. 7];

“*Jupien refusait avec force l'argent que M. de Charlus voulait lui donner*” [15, p. 16];

2) відносні підрядні речення (*les subordinées adjectives ou relatives*), які уподібнюються з прикметниками або дієприкметниками і відповідають додаткам до іменника або займенника:

“*La soeur de Bloch avait depuis quelque temps, avec une ancienne actrice, des relations secrètes qui bientôt ne leur suffirent plus*” [15, p. 276];

“*Mais je crois le penchant qui porte l'Empereur vers nous, profondément sincère*” [15, p. 391];

3) обставинні підрядні речення (*les subordinées adverbiales ou circonstancielles*), які уподібнюються до прислівників і відповідають різного роду обставинам:

“*Je faisais comme lui, et comme j'avais toujours fait depuis ma vieille résolution de me mettre à écrire, que j'avais prise jadis, mais qui me semblait dater d'hier, parce que j'avais considéré chaque jour l'un après l'autre comme non avenu*” [14, p. 97];

“*Quand le jour est venu où ils se sont découverts incapables à la fois de mentir aux autres et de se mentir à soi-même, ils partent vivre à la campagne, fuyant leurs pareils (qu'ils croient peu nombreux) par horreur de la monstruosité ou crainte de la tentation, et le reste de l'humanité par honte*” [15, p. 33].

У ході дослідження виявлено, що, крім конструкцій, які справді є підрядними реченнями, у тексті функціонують поєднання речень, які збігаються з ними за формою і в яких компонент, маючи вигляд підрядного і будучи неповним, слугує для пояснення, коментування, розгортання попереднього, тобто розкриває вже інші, ніж у попередньому реченні, аспекти дійсності. Розглянемо такий тип синтаксичної побудови у тексті роману “Полонянка”:

“*Une fois Albertine sortie, je sentais quelle fatigue était pour moi cette présence perpétuelle, insatiable de mouvement et de la vie, qui troublait mon sommeil par ses mouvements, me faisait vivre dans un refroidissement perpétuel par les portes qu'elle laissait ouvertes, me forçait – pour trouver des prétextes qui justifiaient de ne pas l'accompagner, sans pourtant paraître trop malade, et d'autre pour la faire accompagner – à déployer chaque jour plus d'ingéniosité que Shéhérazade*” [14, p. 154–155].

Для писемної мови в подібних ситуаціях важливою є наявність диференційних розділових знаків – ком, тире, завдяки яким перехід у межах фрази вирізняється більшою м'якістю, плавністю, зв'язаністю, що дає змогу не втратити логіко-сміслового зв'язку у межах складної синтаксичної конструкції.

О. Пешковський, спостерігаючи в умовах контексту можливість членування складнопідрядної конструкції на окремі елементарні змістові одиниці, тобто на окремі речення, та на підставі матеріалу складних побудов з підрядними відношеннями, запропонував нове найменування такого синтаксичного феномену – складне ціле. Він розрізняв сполучення речень, побудовані “за принципом нанизування одних речень на інші” [9,

с. 407], та власне складові речення, про які він писав так: “Тільки в частині складних речень, саме в тих із них, де підрядність явно переважає над сурядністю, ми маємо ту ж саму структуру, що й усередині речення” [9, с. 408].

Факти, розглянуті в дослідженні, підтверджують, що розуміння структури утворів, іменованих складнопідрядними, **не може бути однозначним, особливо у випадку дослідження художньої прози М. Пруста**. О. Пешковський мав рацію, осмислюючи це питання з урахуванням функціонально-семантичних відношень, що виникають у складних синтаксичних побудовах. За вихідний беремо погляд саме цього науковця, проте є немало інших наукових тверджень, які з певністю свідчать, що дослідники знаходили в складнопідрядних реченнях синтаксичну одиницю, що містить цілий комплекс думок [4–8, 13]. Це можна з певністю сказати про складнопідрядні конструкції різних типів. Розглянемо ще один приклад:

“L'oncle n'y met d'ailleurs aucune hypocrisie, trompé qu'il est par la faculté qu'ont les hommes de croire, à chaque nouvelle circonstance, qu'il s'agit “d'autre chose”, faculté qui leur permet d'adopter des erreurs artistiques, politiques, etc., sans s'apercevoir que ce sont les mêmes qu'ils ont prises pour des vérités, il y a dix ans, à propos d'une autre école de peinture qu'ils condamnaient, d'une autre affaire politique qu'ils croyaient mériter leur haine, dont ils sont revenus, et qu'ils épousent sans les reconnaître sous un nouveau déguisement” [15, p. 108].

У цьому реченні, до речі, дуже ілюстративному в аспекті характерних синтаксичних побудов прустівської прози, спостерігаємо розмаїття підрядних зв'язків, пов'язаних єдністю ситуації. Контекст прояснює істинні відношення між синтаксичними елементами – те, як їх групує той, хто пише, і якими смисловими “нитками” з'єднує.

Виразність розчленованості складних синтаксичних конструкцій на самостійні окремі предикативні одиниці простежуємо в тих випадках, коли в оповіді про події, ситуації розповідається про дії різних учасників. Відокремленість предикативних одиниць головно визначена відмінністю діячів, які виконують дію (кожен свою):

“On classe ainsi des femmes, autrement qualifiées que Mme Swann, au dernier rang de l'échelle sociale, soit à cause de leurs origines, soit parce qu'elles n'aimaient pas les dîners en ville et les soirées où on ne les voit jamais, ce qu'on suppose faussement dû à ce qu'elles n'auraient pas été invitées, soit parce qu'elles ne parlent jamais de leurs amitiés mondaines mais seulement de littérature et d'art, soit parce que les gens se cachent d'aller chez elles, ou que, pour ne pas faire d'impolitesse aux autres, elles se cachent de les recevoir, enfin pour mille raisons qui achèvent de faire de telle ou telle d'entre elles, aux yeux de certains, la femme qu'on ne reçoit pas” [15, p. 167].

У деяких випадках речення, що мають значення зумовлювальних, водночас не втрачають функції окремого самостійного повідомлення про дійсність, що надає вираженій зумовленості не такого прямолінійного логічного характеру, а створює оповідну, ближче співвіднесену з реальними зв'язками явищ мовленнєву форму:

“Et peut-être ces bruits avaient-ils été devancés eux-mêmes par quelque émanation plus rapide et plus pénétrante qui, glissée au travers de mon sommeil, y répandait une tristesse annonciatrice de la neige ou y faisait entonner à certain petit personnage intermittent de si nombreux cantiques à la gloire du soleil que ceux-ci finissaient par amener pour moi, qui encore endormi commençais à sourire et dont les paupières closes se préparaient à être éblouies, un étourdissant réveil en musique” [14, p. 7].

Порівняємо подібну синтаксичну конструкцію, що має надфразову побудову і за якої самостійність предикативних одиниць, які перебувають у підрядних відношеннях, виявляється з усією певністю:

“Tandis que la Sonate s’ouvrait sur une aube liliale et champêtre, divisant sa candeur légère mais pour se suspendre à l’emmêlement léger et pourtant consistant d’un berceau rustique de chèvre-feuilles sur des géraniums blancs, c’était sur ces surfaces unies et planes comme celle de la mer que, par un matin d’orage, commençait, au milieu d’un aigre silence, dans un vide infini, l’oeuvre nouvelle, et c’est dans un rose d’aurore que, pour se construire progressivement devant moi, cet univers inconnu était tiré du silence et de la nuit” [14, p. 299].

Складні синтаксичні побудови як поєднання речень простежуємо й тоді, коли за їхньою допомогою виражають інформацію про яку-небудь реальну єдність фактів і явищ, які співіснують, у їхній відмінності, у тій чи іншій внутрішній суперечливості. Цим зумовлене поряд із взаємодією окремих повідомлень збереження їхньої розмежованості, протиставлення в тому чи іншому відношенні:

“Cette scène n’était, du reste, pas positivement comique, elle était empreinte d’une étrangeté, ou si l’on veut d’un naturel, dont la beauté allait croissant” [15, p. 11].

Друга група складнопідрядних побудов, які є сполученням речень, відрізняється від першої, розглянутої вище, тим, що в подібних конструкціях предикативні одиниці, наділені самостійним значенням, є різними в плані конкретної функціонально-змістової спрямованості утворами, хоч це не виключає наявності певної комунікативної спільності, яка об’єднує їх. Це побудови, де перша предикативна одиниця містить якоесь повідомлення про дійсність, а в другій одиниці висловлюють щось із приводу повідомлення або наводять якісь додаткові відомості у зв’язку з ним:

“La jalousie, qui a un bandeau sur les yeux, n’est pas seulement impuissante à rien découvrir dans les ténèbres qui l’enveloppent, elle est encore un de ces supplices où la tâche est à recommencer sans cesse, comme celle des Danaïdes, comme celle d’Ixion” [14, p. 179].

До розглянутого вище різновиду побудов (які є сполученням, поєднанням речень) належать також ті, що містять одиницю, яка має пояснювальне значення. За її допомогою дають роз’яснення або уточнення того, про що повідомлено в іншій предикативній одиниці. Характерним для аналізованих романів М. Пруста є **вживання в дужках вставних синтаксичних конструкцій** [10, 11], що помітніше передає самостійний характер речення:

“Nées au pied des hautes montagnes du centre de la France, au bord de ruisseaux et de torrents (l’eau passait même sous leur maisons de famille où tournait un moulin et qui avait été dévastée plusieurs fois par l’inondation), elles semblaient en avoir gardé la nature” [15, p. 280].

Отже, наявність підрядних відношень у складній фразовій конструкції може свідчити про контекстуальну самостійність предикативних одиниць, між якими ці відношення налагоджуються, що, звичайно, має знайти відображення у визначенні меж речень, які входять до певної фрази.

Це дослідження такого складного літературного феномена, як проза Марселя Пруста, є далеко неповним і розкриває лише один з аспектів аналізу, суть якого полягає в проблемній спрямованості, в обов’язковій орієнтації на контекстуальний характер формування семантики й конструктивних ознак речення, у комплексному врахуванні

єдності семантичних, прагматичних і власне комунікативних аспектів синтаксичних побудов у художньому тексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы / Н. Д. Арутюнова : – изд. 5, стереотип. – М. : Едиториал, 2007. – 384 с.
2. Венгренивська М. А. Основи порівняльної граматики французької та української мов: Навч. посібник / М. А. Венгренивська, А. Д. Гнатюк. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2001. – 101 с.
3. Каранська М. У. Приєднувальний зв’язок у синтаксичній одиниці спілкування / М. У. Каранська // Наук. Зап. Житомир. пед. ін-ту. – 1989. – Т. 11. – С. 3–16. – (Серія Лінгвістика).
4. Карпов О. М. Про стилістичний ефект сполучень полікомпонентних єдностей з неоднорідним складом ідентичних елементів / О. М. Карпов // Мовознавство. – 1983. – № 5. – С. 32–39.
5. Кузмич О. О. Функціональні особливості складних конструкцій з послідовною підрядністю / О. О. Кузмич // Мовознавство. – 1993. – № 6. – С. 61–65.
6. Ляпон М. В. Смысловая структура сложного предложения и текст: к типологии внутривербальных отношений / М. В. Ляпон. – М. : Наука, 1986. – 200 с.
7. Одинцова М. П. Пределы современного синтаксиса [Електронний ресурс] / М. П. Одинцова. – 2007. – Режим доступу до програми: http://www.univer.omsk.su/trudy/fil_ezh/n2/odincova.html.
8. Осадчук Р. П. Особливості перекладу художнього тексту з ускладненим синтаксисом (на прикладі прози Марселя Пруста) / Р. П. Осадчук // Теорія і практика перекладу. – 1992. – Вип. 18. – С. 129–137.
9. Пешковський А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковський. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – Изд. 8. – 526 с.
10. Мамалига А. І. Рівні текстового виокремлення вставних і вставлених конструкцій: (На матеріалі газет) / А. І. Мамалига // Вісн. Київ. ун-ту. Сер. журналістика. – 1997. – Вип. 4. – С. 239–248.
11. Моцлер А. А. Роль вставних конструкцій в організації одиниць комунікативно-інформаційного членування тексту / А. А. Моцлер // Мовознавство. – 1986. – № 6. – С. 32–38.
12. Попова И. А. Сложносочиненное предложение в современном русском языке / И. А. Попова // Вопросы синтаксиса современного русского языка. – М. : Учпедгиз, 1986. – С. 366–373.
13. Шкарбан Т. М. Формально-граматична і стилістична структура складних конструкцій з однорідною супідрядністю / Т. М. Шкарбан // Мовознавство. – 1994. – № 1. – С. 30–34.
14. Proust M. La prisonnière / M. Proust. – P. : Éditions Gallimard, 1977. – 499 p.
15. Proust M. Sodome et Gomorrhe / M. Proust. – P. : Éditions Gallimard, 1978. – 599 p.

Стаття надійшла до редколегії 04.02.2012

Прийнята до друку 21.02.2012

THE SYNTACTIC PECULIARITIES OF MARCEL PROUST'S PROSE (based on the novels *the Sodom and Gomorrah* and *the Prisoner*)

Maryana Lukyanchenko

*Ivan Franko Drohobytch Pedagogical University,
24, Ivan Franko St., Drohobytch, 82100*

Syntactic organization of the artistic text is an important component of the style of a concrete writer and of the literary school in general. Aesthetic function of syntactic constructions in conjunction with their lexical and stylistic filling consists in the disclosure of the inner world of a person, in expressing ideological and emotional profundity of author's consciousness and perception of the world.

Key words: artistic text, syntax, syntactic construction, sentence, context.

СИНТАКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЗЫ МАРСЕЛЯ ПРУСТА (на примере романов “Пленница” и “Содом и гоморра”)

Мар'яна Лук'янченко

*Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко,
ул. Ивана Франко, 24, г. Дрогобыч, 82100*

Синтаксическая организация художественного текста является важным компонентом стиля как отдельного автора, так и литературно-художественного направления в целом. Эстетическая функция синтаксических конструкций в сочетании с их лексико-стилистическим наполнением заключается в раскрытии внутреннего мира человека, выражении идейно-эмоциональной глубины авторского сознания и мировосприятия.

Ключевые слова: художественный текст, синтаксис, синтаксическая конструкция, предложение, контекст.